

MARIAN VASILE, *Stilurile de viață în România postcomunistă. Ce modele comportamentale adoptăm și de ce, Iași, Editura Lumen, 2010*

Transformările semnificative din cele mai multe domenii ale vieții au reprezentat un puternic centru de interes pentru cercetările sociologice din România postdecembristă. Reconfigurarea dimensiunilor stratificării societății românești și modul în care indivizii, grupurile și comunitățile au găsit răspuns la această provocare reprezintă unul dintre pilonii centrali ai acestei lucrări. Teza de doctorat, susținută și publicată în anul 2010, a unuia dintre cei mai promițători cercetători din domeniul stratificării sociale românești se prezintă publicului ca fiind rezultatul unei bune cunoașteri a referințelor bibliografice din acest domeniu, dar și a caracteristicilor realității românești. Perspectiva metodologică bine încheată și rezultatele oferite de aceasta pot fi considerate un alt punct-forțe al lucrării.

Lucrarea lui Marian Vasile se înscrie într-o serie de studii dedicate modului în care își construiesc românii strategiile atitudinal-comportamentale. Fără a restrânge lista lucrărilor semnificative din acest domeniu, este util să le amintim pe cele elaborate de: Cătălin Zamfir (1989) *Stil de viață și mod de viață. Reflecții actuale asupra stadiului actual al analizei sociologice*; Dumitru Sandu (1996) *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*; Bogdan Voicu (2004) *Resurse, valori, strategii de viață. Spații sociale de alegere în tranziție*; Manuela Stănculescu (2005) *Dinamica strategiilor de viață în România*, Mircea Comșa (2006) *Stiluri de viață în societatea românească după '89*. Foarte diferite ca mod de abordare a aspectelor realității sociale, aceste lucrări se pot succeda într-o serie edificatoare asupra teoriilor și metodologiilor relevante fiecărei etape a tranziției românești.

Încă din partea de fundamentare teoretică a lucrării, autorul face o serie de delimitări necesare oricărei analize a stilurilor de viață. Astfel, Marian Vasile schematizează diferențe semnificative în modul în care este definit „*stilul de viață*” în analizele de sociologie, psihologie și marketing. Conform autorului: „Unii dintre primii utilizatori ai conceptului stil de viață sunt Max Weber (1946), Alfred Adler (1927) sau William Lazer (1963)” (Vasile, 2010: 26). Pentru analiza sociologică este importantă distincția lui Max Weber dintre clase sociale și grupuri de status și asocierea celui din urmă cu liniile conceptuale definitorii ale stilului de viață: „prestigiul atribuit unui status este exprimat de faptul că, dincolo de orice altceva, se așteaptă de la persoanele care aparțin sau care doresc să îi aparțină, să etaleze un stil de viață specific” (Weber, 1946/2001: 137 apud Vasile, 2010: 26). O altă distincție subliniată în această lucrare este între conceptul *stil de viață* și cel de *timp liber*. Concluzia autorului este că timpul liber este o parte a stilului de viață. Din punct de vedere metodologic, limitările asociate instrumentelor de cercetare folosite în analizele sociologice uzuale nu permit o măsurare validă și fidelă a celor trei dimensiuni ale zilei obișnuite¹: viața profesională, treburile din gospodărie și timpul liber (Vasile, 2010).

¹ O serie de cercetări recente (B. Adam, J. Urry, J. Hall ș.a.) evidențiază diferențe semnificative ale modului cum este perceput și trăit timpul la nivel individual și social. J. Hall (2010) prezintă grafic timpul sub forma unor conuri suprapuse și construiește o interesantă perspectivă a raportării indivizilor la trecut, prezent și viitor. Prezentarea „*timpului strategic*” ca rezultat al planificării și al formelor de investire în viitor poate avea o relevanță semnificativă pentru analizele stilurilor și ale strategiilor de viață.

Stilurile de viață sunt legate de raportarea individului la structura socială, iar din această perspectivă libertatea individuală poate fi privită în termeni de „oportunități” și „constângeri”². Astfel, autorul acordă o importanță deosebită atât condițiilor sociale, cât și sistemului de valori individual și formelor de capital deținute de indivizi. În funcție de valorile și capitalurile individuale se construiesc strategii comportamentale, iar pentru o societate în tranziție acest aspect se dovedește a fi de neignorată, datorită diferențelor semnificative dintre categoriile sociale.

O abordare longitudinală a stilurilor de viață poate fi făcută în mai multe modalități. Acestea pot fi așezate în directă legătură cu marile transformări de care secolul al XX-lea nu a dus lipsă (politice, tehnologice, economice, culturale, sociale etc.). Pentru autor este importantă delimitarea „perioadei fordiste” de „postmodernitate”³, iar această distincție este fundamentată pe perspectivele diferite de caracterizare a consumului. Modalitatea în care era realizată definirea și respectarea rolurilor în perioada fordistă avea asociat un tip de consumator care cumpăra ceea ce i se oferea (oferă ținea cont de genul, vârsta și clasa socială de apartenență a cumpărătorului). Pentru perioada postmodernă, este caracteristică satisfacerea facilă a nevoilor de la baza piramidei lui Maslow, iar surplusul de timp și resurse este investit de indivizi în „estetizarea vieții”. Pornind de la studiile lui Featherstone (pentru care „consumul implică atât emoții, cât și raționalitate”), autorul afirmă că în postmodernitate „a fi înseamnă a avea un stil” (Vasile, 2010: 82). Acest stil este evaluat și reconstruit în permanență printr-o permanentă raportare la ceilalți⁴. Aspecte semnificative pentru „definirea identității ca o afacere globală” sunt asociate de către autor conceptelor de: McDonaldizare (Ritzer, 1998), McDisneizare (Bryman, 1999, 2004) și glocalizare (Robertson, 1997). În acest sens, autorul găsește ca fiind interesante conceptele de „motilitate” și „capital de rețea” propuse de către J. Urry (2007) în studiile sale asupra mobilității: „Motilitatea se referă la potențialul de a fi mobil al unui individ. Capitalul de rețea (...) este capacitatea de a genera și susține relații sociale cu acei indivizi care nu se află în mod necesar în proximitate spațială a acestora, relații care produc beneficii emoționale, financiare și practice” (Urry, 2007: 197 apud Vasile, 2010: 141).

Diferențele semnificative dintre generațiile contemporane⁵ ale aceleiași societăți au reprezentat un punct de interes pentru cercetătorii din științele umane, indiferent de perspectivele de la care aceștia au pornit (socioeconomic, A. J. Nicholas, 2009; studiul valorilor sociale, R. Inglehart, 2008; sănătate și stiluri de viață sănătoase, Pia Svedberg et al., 2006 etc.). Etica muncii, modalitatea de raportare la autoritate, relaționarea umană, perspectivele asupra vieții și ideologiile de viață asumate, atitudinile și valorile sunt doar câțiva dintre factorii ce fundamentează stiluri de viață diferite pentru categorii de vârstă distincte. „În diferite stadii ale vieții demografice, fiecare dintre noi alege să acorde o importanță sporită unui domeniu al vieții. Acel domeniu al vieții devine factorul care explică opțiunile valorice și comportamentale” (Vasile, 2010: 117). Astfel, cu toate că individul este

² Această perspectivă poate fi construită pe clasică distincție dintre „agency/ structure” (Giddens, 1979). „Dualitatea structurii” relevă atât caracterul constrângător al acesteia, cât și pe cel abilitant. Individul este liber în măsura în care proprietățile structurale ale sistemului social îi permit, iar structura este definibilă doar prin raportare la comportamentele și acțiunile individuale.

³ În funcție de referințele conceptuale utilizate, studiile sociologice centrate pe analiza transformărilor sociale majore din ultimele decenii ale secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea disting între: postmodernitate (J. F. Lyotard, D. Harvey ș.a.), postindustrialism (D. Bell) și modernitate reflexivă (A. Giddens, U. Beck ș.a.).

⁴ În acest context, poate apărea ca ilustrativă modalitatea în care D. Harvey schițează unul dintre aspectele definitorii ale postmodernismului, respectiv raportarea la timpul trecut: „Ocolind ideea de progres, postmodernismul abandonează orice senzație a continuității și a memoriei istorice, dezvoltând în același timp o capacitate incredibilă de a prăda istoria și de a absorbi tot ce găsește acolo ca aspect al prezentului” (Harvey, 2002: 63).

⁵ R. Inglehart (2008) demonstrează că societățile moderne vestice se caracterizează prin diferențe valorice semnificative, asociate cu categoriile de vârstă ale indivizilor, iar schimbarea valorilor sociale este corelată cu procesul prin care cohortele mai în vârstă sunt înlocuite de cohortele cu populație tânără.

condiționat de stadiul vieții proprii, acesta manifestă o anumită libertate de alegere în procesul construirii propriului stil de viață.

Marian Vasile pornește acest tip de analiză de la configurațiile conceptuale ale geodemografiei și psihografiei. Astfel, autorul acordă un rol semnificativ atât trăsăturilor geografice și demografice, cât și celor psihologice și comportamentale. Pe acest spectru teoretic au fost construite o serie de metode și tehnici de adunare și interpretare a informațiilor relevante (VALS, AIO, MOSAIC etc.). Abordarea stilului de viață dintr-o asemenea perspectivă necesită baze de date factuale, pe care însă autorul nu le are la dispoziție decât într-o cantitate limitată. De referință poate fi considerat *sistemul sociostilurilor* creat de B. Cathelat: „un conglomerat metodologic în care erau utilizate zeci de baterii de indicatori care vizau fiecare element identificabil al vieții obișnuite (...). Sociostilul acoperă viața profesională, viața personală, viața socială, viața economică și obiectivele de viitor ale individului” (Vasile, 2010: 57).

Societatea contemporană occidentală, caracterizată prin abundență, are unul dintre punctele principale de referință asociat cu comportamentele de consum. În acest sens, abordările sociologice au dezvoltat atât analize cantitative, cât și analize calitative ale acestui fenomen. Pentru Marian Vasile, cele două metodologii sunt complementare. Evaluarea (cantitativă și calitativă) comportamentelor de consum este condiționată de scopurile finale ale cercetărilor (pentru *marketing*, cercetarea este direct corelată cu dorința creșterii vânzărilor, pentru *publicitate* este importantă cunoașterea și adaptarea mesajelor în funcție de nișele de piață, pentru *sociologie*, scopurile pot fi asociate analizelor de stratificare și mobilitate socială). Pe linia analitică a lui Holt, cercetătorul social al stilurilor de viață trebuie să țină cont și de semnificațiile pe care consumatorul le asociază bunurilor și serviciilor consumate. Astfel, valoarea simbolică investită de către indivizi în bunurile consumate este adesea în legătură cu statusul socioeconomic pe care aceștia îl au sau își doresc să-l obțină⁶. Dimensiunile statusului și modul în care acestea sunt măsurate pot avea un important caracter predictiv referitor la comportamentul de consum al indivizilor. Acest tip de analiză trebuie să țină cont atât de posibila adoptare de către indivizi a unor comportamente conforme cu grupul de referință ales și nu cu cel de apartenență, cât și de situațiile individuale sau colective caracterizate prin inconsistență de status⁷ sau inconsistență de clasă. Marian Vasile privește cu atenție asupra modului în care G. Ritzer (2005) „distinge trei perspective teoretice asupra noilor spații de consum: marxistă, weberiană și postmodernă” (Vasile, 2010: 138).

Una dintre principalele direcții de studiu a stilurilor de viață este legată de sănătate și de modalitatea în care alimentația, sporturile practicate, consumul de băuturi alcoolice, tutun sau substanțe halucinogene influențează liniile definitorii ale stilurilor de viață. Stilul de viață sănătos și reperetele teoretice pe care acesta le implică pentru analiza sociologică fac parte din temele de interes ale acestei lucrări. W. Cockerham (2005) „încercând să elaboreze o teorie a vieții sănătoase, identifică patru categorii de factori care influențează practicile unei persoane cu impact asupra sănătății acesteia: 1. circumstanțele legate de apartenența la o clasă (...); 2. vârsta, sexul, rasa /etnia (...); 3. colectivitățile(...); 4. condițiile de locuit” (Vasile, 2010: 68–69). Toți acești factori determină, într-o modalitate directă sau mai puțin directă, stilul de viață, calitatea vieții și chiar durata vieții indivizilor. Astfel, investițiile individuale în acumularea unor forme de capital (material, uman, social etc.) trebuie coroborate cu aceste condiționări obiective ale vieții umane (chiar dacă acestea sunt sau nu sunt conștientizate de către indivizi).

O altă caracteristică a societății postmoderne este legată de reconfigurarea instituțională și permanenta renegociere a raporturilor dintre dimensiunile vieții individuale. Familia și biserica, două dintre instituțiile fundamentale în organizarea socială tradițională, se caracterizează prin transformări

⁶ Pornind analiza legăturii dintre consum și stilurile de viață de la teoriile lui Jean Baudrillard și Pierre Bourdieu, Mircea Comșa subliniază rolul important pe care îl au semnificațiile cu care sunt investite obiectele consumate: „Valoarea unui obiect oferit consumului este dată în această logică de poziția acestuia în contextul de semnificații socialmente constituit, consumul instituind, la nivelul societății, diferențierea socială și totodată contribuind la construirea identităților indivizilor și grupurilor” (Comșa, 2006: 31).

⁷ Lenski, G., 1954, *Status Crystallization: a Non-vertical Dimension of Social Status*, American Journal Review.

semnificative la nivelul rolurilor sociale pe care le asumă. Astfel, societatea cunoașterii și a tehnologiei a condus spre secularizarea vieții cotidiene, iar funcțiile asociate familiei nucleare moderne și noile statute ale partenerilor necesită o nouă abordare a acestor realități. Societatea românească postcomunistă a înregistrat o serie de transformări semnificative în domeniul familiei: creșterea vârstei la prima căsătorie, nivelul ridicat al ratei divorțurilor, scăderea duratei medii a căsniciilor etc. Cu toate acestea atât biserica, cât și familia demonstrează încă o puternică influență asupra vieții românilor.

Lucrarea urmărește să demonstreze că este posibilă o analiză a stilurilor de viață și într-o societate relativ săracă, precum este cea românească. În acest scop, autorul consideră stilurile de viață ca „*modele comportamentale uzuale ale persoanelor*” și le definește „*în funcție de două dimensiuni: spațiul în care o persoană trăiește și diversitatea imprimată vieții de zi cu zi*” (Vasile, 2010: 165–166). Această perspectivă este coroborată cu analiza *cluster* de clase latente, în scopul evidențierii unei tipologii relevante pentru realitățile societății românești contemporane. Această metodologie îi permite lui Marian Vasile să diferențieze șase stiluri de viață și să estimeze ponderea pe care acestea o au în societate: *supraviețuitori în afara comunității* (au resurse puține, acumulate anterior, și reprezintă aproximativ 22% din populație), *captivi în spațiul de status* (sunt la începutul vieții profesionale și nu sunt avantajați de situația socială generală, reprezintă aproximativ 22% din populație), *câștigătorii tranziției* (oameni care au un trai decent și sunt spre finalul vieții profesionale, reprezintă aproximativ 16% din populație), *(viitori) antreprenori individualiști* (oameni care înțeleg că noile realități sociale necesită un comportament activ și antreprenorial, reprezintă aproximativ 15% din populație), *experimentatori raționaliști cu orientare socială* (oameni tineri și educați care locuiesc în urbanul mare și sunt adaptați în foarte mare măsură pentru provocările societății românești actuale, reprezintă aproximativ 15% din populație), iar *atemporalii* sunt oameni care au un nivel foarte scăzut în dreptul tuturor categoriilor de resurse și reprezintă aproximativ 10% din populație (Vasile, 2010: 193–203).

Lucrarea lui Marian Vasile propune o perspectivă interesantă și documentată asupra principalelor diferențe care s-au dezvoltat în societatea românească postcomunistă. Caracterul exploratoriu al abordării și evitarea unei perspective normative sunt două caracteristici esențiale ale acesteia. Astfel, atât modul sistematic în care cititorul este purtat prin teoriile relevante pentru analiza stilurilor de viață, cât și permanenta grijă a autorului de a aplica acest cadru teoretic la realitățile românești și europene conferă o valoare sporită acestei lucrări.

BIBLIOGRAFIE

1. Comșa, M., *Stiluri de viață în România după 1989*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujană, 2006.
2. Giddens, A., Agency, Structure, în Calhoun, C. et al., *Contemporary Sociological Theory*, second edition, Oxford, Blackwell Publishing, 1979 (2009), pp. 231–243.
3. Hall, J., *Apocalipsa: din Antichitate până în Imperiul Modernității*, Cluj-Napoca, Editura C. A. Publishing, 2009 (2010).
4. Harvey, D., *Condiția postmodernității: o cercetare asupra originii schimbării culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1990 (2002).
5. Inglehart, R., *Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006*, în „West European Politics”, vol. 31, nos. 1–2, 2008, pp. 130–146.
6. Nicholas, A. J., *Generational Perceptions: Workers and Consumers*, în „Journal of Business & Economics Research”, vol. 7, no. 10, 2009, pp. 47–52.
7. Svedberg, P., Bardage, C., Sandin, S., Peterson, N., *A prospective study of health, life-style and psychosocial predictors of self-rated health*, în „European Journal of Epidemiology”, 21, 2006, pp. 767–776.

Alin Croitoru